

**Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право. Кримінальний
процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність**

УДК: 343.121

І.В. Тарасова
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»

**Питання підвищення ефективності
інституту затримання особи
у кримінальному процесі України**

Стаття присвячена питанням удосконалення кримінального процесуального законодавства України з метою підвищення ефективності застосування затримання особи (в порядку ст. 208 КПК України) уповноваженою особою без ухвали слідчого судді, суду під час здійснення кримінального провадження.

Ключові слова: затриманий, підозрюваний, запобіжні заходи, затримання.

І.В. Тарасова
к.ю.н., доцент кафедри
государственно-правовых дисциплин
Университет экономики и права «КРОК»

**Вопросы повышения эффективности
института задержания лица
в уголовном процессе Украины**

В статье уделено внимание вопросам усовершенствования уголовного процессуального законодательства Украины с целью повышения эффективности применения задержания лица (в порядке статьи 208 УПК Украины) уполномоченным лицом без определения следственного судьи, суда в ходе уголовного производства.

Ключевые слова: задержанный, подозреваемый, меры пресечения, задержание.

Irina Tarasova
Ph. Doctor of law,
associate professor of department
of state-legal disciplines,
“KROK” University

The issue of raising the effectiveness of the institution of detention of a person in the criminal process of Ukraine

The article is devoted to the improvement of the criminal procedural legislation of Ukraine with the purpose of increasing the effectiveness of the application of the person's detention (in the procedure of Article 208 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) by an authorized person without the definition of an investigating judge or court during the criminal proceedings.

Key words: *detained, suspect, preventive measures, detention.*

Постановка проблеми

Реформування системи правосуддя в Україні, в тому числі і системи кримінального судочинства, завжди пов'язане із загостренням питання щодо збереження балансу між дотриманням прав і свобод людини і громадянина та досягненням мети правосуддя. Враховуючи, що справедливе й ефективне кримінальне правосуддя є необхідною умовою існування будь-якої демократичної держави, заснованої на принципі верховенства права, важливим є дотримання законності та обґрунтованості у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі і запобіжних заходів, особливо коли здійснюється затримання особи уповноваженою особою без ухвали слідчого судді, суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченню інституту затримання особи у кримінальному процесі присвячено багато праць науковців як вітчизняних, так і закордонних. Цю тематику досліджували, зокрема, О.В. Баулін, О.П. Кучинська, Ю.В. Лук'яненко, О.С. Мазур та інші науковці. Водночас у наукових працях майже не розглядаються комплексні питання, які пов'язані як з проблемами практичного застосування, так і станом сучасного нормативного регулювання затримання особи в кримінальному процесі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Правові аспекти застосування запобіжних заходів є центральною тематикою під час обговорення питань дотримання прав людини у кримінальному процесі, але більшість наукових праць зосереджена на дослідженні порушень прав особи. Дійсно, найчастіше порушення прав людини відбувається з боку співробітників правоохоронних органів під час фактичного затримання, а саме необґрунтоване застосування надмірного фізичного та/або психічного насильства. Однак при обговоренні питань, пов'язаних з застосуванням затримання особи-правопорушника, випадає з поля зору, що задля ефективної реалізації завдань кримінального процесу даний інститут є важливим засобом у боротьбі зі злочинністю та протидією продовження злочинної діяльності.

Прогалини у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України та/або різне тлумачення прокурорами і суддями норм Кримінального процесуального кодексу перешкоджають ефективному здійсненню правосуддя, що призводить до того, що підозрюваний, обвинувачений, їхні захисники користуються цим для ухилення від кримінальної відповідальності. Таким чином, незважаючи на те, що питанням дотримання прав особи під час

затримання приділяється забагато уваги, тим не менше залишаються неврегульованими питання ефективності застосування затримання як заходу забезпечення здійснення правосуддя.

Формулювання цілей статті

На даному етапі реформування правоохоронних органів в Україні не має сумніву у необхідності імплементації у національне законодавство міжнародних стандартів застосування заходів державного примусу. Подальша розбудова правової держави серед іншого вимагає підвищеної уваги до законності та обґрунтованості застосування примусу під час здійснення кримінального провадження. Однак, як уже зазначалося вище, на сьогодні науковці наголошують саме на посиленні «захисту прав особи від свавілля держави», але не розглядають питання необхідності подальшого вдосконалення законодавчої регламентації порядку застосування запобіжних заходів.

Таким чином, метою даної статті є визначення проблем сучасного нормативно-правового регулювання діяльності уповноважених осіб, пов'язаної із затриманням особи у кримінальному процесі, та способів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження

При розгляді правових аспектів вдосконалення інституту затримання у кримінальному процесі питання дотримання прав людини, беззаперечно, є пріоритетними. Положення п. 1 ст. 5 Конвенції Про захист прав людини і основоположних свобод наголошує передусім на тому, щоб позбавлення волі було «законним». У цьому контексті Конвенція містить посилення на національне законодавство та встановлює зобов'язання держави забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм законодавства, вимагаючи при цьому, щоб за будь-якого позбавлення волі «забезпечувалася мета ст. 5 Конвенції, а саме – захист прав особи від свавілля держави» [4]. При цьому міжнародна спільнота допускає викорис-

тання затримання особи як «санкцію», за порушення законодавства держави. Так, п. (b), ч.1 ст. 5 Конвенції вказує, що одним із видів *законного* затримання є: «затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом» [5]. Міжнародна спільнота визначає, що «законний арешт або затримання особи – це здійснене тримання особи з метою доставляння її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення» [5].

Слід враховувати, що, здійснюючи затримання особи, метою співробітників правоохоронних органів України є не порушення прав людини, а досягнення мети правосуддя шляхом застосування превентивних примусових заходів, що перешкоджатиме злочинцю можливості ухилитися від слідства та суду задля швидкого та повного розслідування кримінального провадження.

Як слушно вказано у Звіті за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб»: «Перелік цілей затримання у КПК України не зазначається, однак з аналізу статей 177, 183 Глави 18 «Запобіжні заходи, затримання особи» можна дійти висновку про те, що метою затримання особи є забезпечення виконання завдань кримінального провадження, а саме:

- привід до суду (слідчого судді);
- перевірка наявної підозри особи у вчиненні нею кримінального правопорушення, а також отримання інформації про злочини, що готуються або вчиняються;
- припинення вчинення злочину;
- забезпечення виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього процесуальних обов'язків;
- запобігання переховуванню підозрюваного (обвинуваченого) від органів досудового розслідування чи суду» [4].

Враховуючи важливість даного інституту та підвищену увагу до нього, необхідність існування інституту кримінально-

го процесуального права очевидна. Однак застосування затримання особи як тимчасового запобіжного заходу має на практиці багато складних моментів. Надмірна увага спільноти саме до дотримання процесуальної форми кримінального провадження та особливості правового становища особи підозрюваного (обвинуваченого) є характерною особливістю кримінального процесу України ще з часів дії радянського кримінального процесу. Іноді така надмірна увага шкодить зоровому глузду, оскільки забувається про права потерпілих на своєчасне правосуддя. Тому, на мою думку, під час вирішення проблем нормативного регулювання порядку та процедури застосування затримання в Україні слід приділяти найбільшій увазі не формалізації способів та прийомів, а підвищенню рівня професіоналізму та правової свідомості працівників органів правопорядку, котрі здійснюють застосування запобіжних заходів.

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено два види затримання: затримання особи без ухвали слідчого судді, суду (ст.ст. 207, 208 КПК України) та затримання з метою приводу до суду для вирішення питання про обрання запобіжного заходу – тримання під вартою (ст.ст. 187 – 191 КПК) [1]. Але норма ст. 208 КПК виписана так, що на практиці застосування її надто обмежене. Саме тому практичні працівники органів правопорядку наголошують на необхідності внесення змін до нормативного регулювання здійснення затримання уповноваженою особою для підвищення ефективності здійснення кримінального провадження.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу було обумовлене викликами часу та необхідністю побудови нової «філософії» здійснення правосуддя в Україні, але деякі положення старого законодавства, на наш погляд, можна запозичити з огляду на їхню перевірену ефективність. Пропонуємо формулювання частини першої ст. 208 КПК змінити з використанням деяких положень Кримінально-процесуального кодексу України

від 1960р., а саме: *«Уповноважена особа має право затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише при наявності однієї з таких підстав:*

1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або замаху на нього або безпосередньо після його вчинення;

2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вказують на дану особу, що саме вона вчинила злочин або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа вчинила злочин;

Затримання уповноваженою особою без ухвали слідчого судді може бути застосовано, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу».

Таким чином, уповноважена особа матиме змогу затримати особу після вчинення злочину без обмеження терміном «безпосередньо після» та «щойно», що підвищить ефективність розслідування.

Як зазначалося вище, Конвенція Про захист прав людини і основоположних свобод допускає застосування затримання особи за порушення законних вимог уповноваженою особою, в тому числі в межах здійснення кримінального провадження. Таким чином, треба надати право слідчому, прокурору здійснювати затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину будь-якої тяжкості, а не лише за вчинення корупційного злочину, якщо є фактичні дані, що особа ухиляється (намагається ухилитися) від слідства та суду.

Крім цього, можемо погодитися з думками науковців щодо правомірності затримання особи до внесення даних до ЄРДР та початку досудового розслідування кримінального провадження. Так, як справедливо наголошують О. Баулін, О. Мазур: «На практиці затримання особи за підозрою у вчиненні злочину може збігатися в часі з моментом надходження до

прокурора, слідчого, оперативного працівника повідомлення про злочин або самостійного виявлення ними злочинних дій. Це вказує на необхідність *доповнення ч. 3 ст. 214 чинного КПК України згадкою про можливість застосування затримання до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Для внесення відповідних даних до Реєстру слід окремо визначити час, наприклад, протягом трьох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного уповноваженою службовою особою»* [2, с. 24].

Ми розуміємо, що розширення можливостей у використанні уповноваженою особою застосування затримання та законодавче закріплення додаткових засобів, котрі направлені на підвищення ефективності застосування даного інституту, не буде дієвим без надійного механізму стримання свавілля працівників органів правопорядку. Одним з ефективних елементів даного механізму має стати реальне забезпечення права особи на захист від необґрунтованого та/або незаконного затримання та механізм відповідальності держави за незаконне здійснення затримання.

Незважаючи на доволі чітко регламентовані підстави та порядок оформлення затримання особи уповноваженою особою без ухвали слідчого судді, в чинній редакції КПК відсутній закріплений процесуальний порядок оскарження затримання особи її захисником, законним представником. Такий порядок речей у Кримінальному процесуальному кодексі України протирічить філософії захисту прав людини та основоположних свобод та є неприпустимим. Як слушно зауважує Винокуров О.В., «відтворивши у ч. 1 ст. 12 Кримінального процесуального кодексу України конституційне положення про недопустимість незаконного затримання у кримінальному провадженні, законодавець не закріпив у КПК можливості особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, чи її захисника, на ефективне оскарження затримання в судовому порядку» [3].

Спираючись на конституційне поло-

ження про право особи на оскарження затримання та п. 4 ст. 5 Конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод, науковці неодноразово наголошували на необхідності усунення прогалин у законодавстві України щодо процедури оскарження законності затримання особи [3, с. 19] та потреби чітко сформулювати процесуальний порядок оскарження, а саме: визначення строку дії права на оскарження, суб'єктів оскарження та наслідки визнання затримання неправомірним.

Спираючись на загальне правило, що підозрюваний має право оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом (ч.1 ст. 24; п.16, ст.42 КПК [1]), можемо зробити висновок щодо необхідності застосування положень кримінального процесуального законодавства у даному випадку за аналогією – спираючись за загальні положення. Таким чином, під час затримання особи, крім дотримання прав людини щодо забезпечення поваги до людської гідності, прав і свобод кожної особи, також службовим особам, які здійснюють затримання, слід спиратися на положення ст. 12 КПК, яка закріплює правило: «кожен, кого затримано ... повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання...». Під час судового засідання щодо вирішення питання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя має розглядати не лише доводи слідчого, прокурора щодо необхідності застосування до затриманого в подальшому запобіжного заходу, але і зробити правовий висновок щодо правомірності затримання та дотримання прав людини під час фактичного затримання.

Саме тому слід внести зміни до положень ст. 210 КПК «Доставлення до органу досудового розслідування». По-перше, привести у відповідність до загальних положень Кримінально процесуального кодексу, а саме ст. 12 КПК, в якій зазначено, що затримана особа доставляється до слідчого судді, а не до органу досудового розслідування, та визначити назву статті

як «Доставлення до уповноваженого органу».

По-друге, хоча п. 6 ст. 42 КПК містить положення, яким закріплене право підозрюваного «вимагати перевірки обґрунтованості затримання» [1], проте не вказано на обов'язок слідчого, прокурора роз'яснювати порядок реалізації цього права, тому пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 210 КПК наступним положенням: «особі має бути роз'яснено право на оскарження законності затримання в судовому порядку». Крім того, викласти останнє речення ч. 2 ст. 12 КПК в такій редакції: «Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручене вмотивоване судове рішення про *правомірність здійснення затримання* та про застосування тримання під вартою».

Висновки

Розглянуті в статті аспекти правового забезпечення застосування затримання особи, в тому числі і без ухвали слідчого судді, не є вичерпними, але існуючі обмеження підстав для застосування даного запобіжного заходу насправді обмежують можливості слідчих, прокурорів на швидке розслідування та порушують права потерпілих на правосуддя.

На наш погляд, розширення підстав для застосування затримання особи має відбуватися разом із законодавчою регламентацією процедури оскарження законності затримання, що дасть змогу зберегти баланс між застосуванням превентивних заходів примусу в кримінальному провадженні та захистом прав та свобод людини, яку затримали, але вина якої у вчиненні кримінального правопорушення ще не доведена.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Баулін О. Сучасні проблеми правової регламентації затримання особи у кримінальному процесі / О. Баулін, О. Мазур // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 2. – Ч. 1. – С. 19-27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/chasopys/ua/pdf/10-2016/01/baulin.pdf>
3. Винокуров О.В. Оскарження незаконного затримання: проблеми теорії та практики / О.В. Винокуров // Вісник кримінального судочинства. 2016. – № 2. – С. 19-23.
4. Права людини за зачиненими дверима / Звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Desktop/%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F/UA_Inside_Police_Custody_in_Ukrainian.pdf
5. Конвенція Про захист прав людини і основоположних свобод від 1950р., ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004